

TÜRKİYE'DE HAYVANCILIK SEKTÖRÜNDE ÜRETİM VE İHRACAT İÇİN BİR ÖNERİ: ORGANİZE HAYVANCILIK BÖLGELERİ

Mehmet YİĞİT*

Özet: Bu çalışmada özellikle 1980 sonrası krize giren hayvancılık sektörümüz bu yıllardan günümüze tüm ayrıntılarıyla incelenecek ve krizden çıkış için yeni bir üretim model önerisinde bulunulacaktır. Öneri: Her türlü alt yapı ve teşviklerin verildiği özellikle hayvancılığın daha önce yaygın olduğu ve gelişebilecek bölgelerde kişisel girişimciliği teşvik etmek için "Organize Tarım Bölgeleri (OTB)" kurulması önerilecektir.

I. Tarım Kavramı

Tarımın öncelikle bilimsel bir tanımının yapılması gerekir. Tarım, ormancılık, balıkçılık da dahil olmak üzere itkisel ve hayvansal ürünler yanında bunların işlenmesi, saklanması ve satılmak üzere depolara devredilmeden tüketicilere satılması gibi süreçleri kapsayan aktivitelerdir (Karluk, 1994, 92). Tarım her ne kadar sanayileşme gelişse de vazgeçilemeyecek derecede önemli olan bir temel sektördür. Çünkü tarım hem, sanayiye girdi, hammadde sağlar, hem iş gücü sağlar, hem de temel gıda maddelerine hammadde sağlar. Bu nedenle en büyük gelişmiş sanayi ülkeleri aynı zamanda "tarım açısından da en fazla gelişmiş ülkelerdir. Ancak gelişmiş ülkelerde toprak yeterince olsun olmasın, bio-teknoloji kullanarak ya da gen teknolojisiyle uğraşarak daha az yerden daha fazla ürün alabilmektedirler. Ayrıca gübre, iş gücü, makine ve teçhizat sorunları yoktur. Ayrıca gıda talebi veya tüketimi konusunda da gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan ülkeler arasında önemli farklılıklar vardır.

Dünya genelinde tarım ve hayvancılık ürünleri talebinin yapısını özellikle gelir ile ilişkili olarak incelediğimizde hayvancılık ürünlerinin daha pahalı olması dolayısıyla gelir ile sıkı sıkıya ilişkili olduğu görülür. Tablo-1'de çeşitli ülkelerde tahıl, sığır ve diğer hayvan ve hayvancılık ürünlerinde talebin gelir esnekliği katsayıları gösterilmiştir. Görüldüğü gibi tüm ülkelerde tahılın gelir esnekliği çok düşüktür. Ancak sığır, ve diğer protein grubu ürünlerde talebin gelir esnekliği çok yüksektir. Bu da şunu gösterir: tahıl en ucuz temel gıda maddesidir ve talebi gelire çok az oranda bağlıdır. Özellikle sığır ya da kırmızı et talebi Türkiye'de dahil olmak üzere bu ülkelerde çok fazla gelire bağımlıdır. Çünkü pahalıdır. Örneğin gelirdeki bir birim artış çoğunda kırmızı et talebini 1 kattan fazla (1.20) arttırmaktadır. Bu da bu ülkelerin çok

* Yrd. Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi Kütahya İİBF İktisat Bölümü.

fakir olduğunu ancak et tüketimlerinin gelir düzeyinin yükselmesine sıkı sıkıya bağlı olduğunu gösterir.

Tablo-1- Çeşitli Ülkelerde Tahıl ve Hayvancılık Ürünlerinde Talebin Gelir Esneklikleri

ÜLKE	TAHIL	SIĞIR	DOMUZ	KÜMES	ET	YUMURTA
G.Kore	0.09	0.80	0.73	1.00	0.49	0.80
Nijerya	0.17	1.20	1.00	1.00	1.20	1.20
Filipinler	0.22	1.20	0.93	1.00	1.50	1.00
Kenya	0.35	1.00	0.70	1.20	0.59	1.30
Türkiye	0.05	0.80	0.50	1.20	0.80	0.80
Mısır	0.04	0.80	0.70	1.30	1.00	0.70
Tayland	0.06	0.56	0.47	0.50	0.80	0.50
Hindistan	0.25	1.20	0.80	1.50	0.80	1.00
Endonezya	0.29	1.50	0.80	1.50	0.20	1.20
Brezilya	0.15	0.58	0.29	0.64	0.45	0.55
Malezya	0.14	0.49	0.41	0.87	0.57	0.73
Meksika	0.10	0.59	0.49	0.93	0.68	0.59

Kaynak :Sarma, J. S., International Food Policy Research Institute, Research Report .57, Washington D. C. 1986, Norton ve Alwang 1993'den naklen.

II. Tarım ve Kalkınma İlişkileri

Tarım ve sanayi kesimi arasında önemli ilişkiler vardır. Tarım kesimi, sanayiye iş gücü, gıda maddesi, hammadde gibi önemli girdiler sağlar. Literatürde tarım-sanayi etkileşimi ile ilgili "ikili-yapı teorileri (dual-economy)" "konuya açıklık getirmektedir. Bu ikili yapı teorilerinden en önemlisi Sir Arthur Lewis'in "sınırsız emek arzı ile büyüme (unlimited labour supply growth)" teorisi çok fazla yer tutar ve bir çok yazarca eleştirmiştir. Teori günümüz ekonomilerini tam yansıtmasa da önemli ölçüde açıklayıcılık özelliklerine sahiptir. Teoriye göre tarım kesiminde gizli işsizlik vardır. Sanayi kesimi geliştikçe tarım kesiminden fazla iş gücü sanayi kesimine doğru kayacak ve tarımsal üretim de aksamadan devam etmiş olacaktır. Ancak bazı yazarlarca her ülkede geçerli olmadığı için tartışılmaktadır .Örneğin buna zıt başka bir argüman, Jorgenson'un modelidir. Jorgenson, tersine; tarımdan şehirlere akan işgücünün tarımsal üretimde genelde bir azalmaya neden olduğunu öne sürmekte ve ampirik kanıtlarla desteklemektedir (Norton ve Alwang, 1993: 100, Berberoğlu, 1981: 26).

Hayvancılığın rolü ancak gelişmekte olan ülkelerde hem insanın hem de hayvanın beslenmesi için hububat ve diğer bitkisel gıdalara ihtiyaç vardır. Ancak geleneksel çiftçilik sisteminde hayvanlar az hububat tüketir ve et üretimi hayvancılıkta bu ülkelerde ikinci plana itilmiştir. Alwang; "çiftlik hayvanlarının, çiftçilere özel bir koruma sağladığını, aile ile gıda arzı arasında

bir tampon gibi davrandığını, hayvanların örneğin Kenya gibi ülkelerde bir tasarruf bankası gibi çalıştığını” ifade etmiştir. Çiftçiler fazlalarını ona yatırırlar, onlar büyürler ve gerektiğinde tüketilirler, ya da hasat zararları olduğunda satılırlar. Bir çok geleneksel tarımda, canlı hayvanlar (livestock) doğrudan bitkisel üretimle (crops) rekabet etmezler, fakat bitki artıklarını yerler, ya da hasat zararları olduğunda satılırlar. Hayvan dışkısı bir çok ülkede yakıt ve gübre olarak kullanılır. Örneğin Nepal ve Türkiye’de hala böyle yaygın kullanımları vardır.

III. Diğer Ülkelerde Tarım ve Hayvancılık

Diğer ülkelerde tarım ve refah ölçülerine baktığımızda, kişi başına geliri yüksek ve ileri derecede gelişmiş ülkelerde tarımdaki aktif iş gücünün toplam nüfus içinde payının çok az olduğunu ve toplam GSYİH içinde tarımın payının da oldukça düşük olduğunu görürüz. Örneğin; ABD, Kanada, Japonya, Fransa ve İtalya’da kişi başına düşen gelir 8500–17500 Dolar arasındadır. Aynı ülkelerde toplam GSYİH’sının bir yüzdesi olarak tarımsal GSYİH oranı da %4-6 arasındadır. Gene aynı ülkelerde tarımdaki aktif iş gücünün oranı %2-6 arasındadır (US, Department of Agriculture, 1989).

Oysa Etyopya, Bangladeş ve Tanzanya gibi Afrika’nın az gelişmiş ülkelerinde tarımsal aktif nüfus %80-82’lerde iken, Toplam GSYİH’nın tarımsal GSYİH %40-50’si oranındadır. Üstelik bu ülkelerin kişi başına düşen gelirleri; 120-240 Dolar arasındadır. Bu da açıkça fakir ülkelerde nüfusun ilkel üretim sayılan tarım kesiminde kümelenişini ve GSYİH’sının daha çok tarımdan elde edildiğini gösterir. Ancak bu aklımıza Singer-Prebisch tezi ve dış ticaret hadlerini getirmektedir. Yani uzun vadede gelişmiş sanayi ülkeleri ile – gelişmiş ülkeler aynı zamanda sanayileşmiş ülkelerdir – gelişmekte olan tarım ülkeleri ticaret yaptıklarında bundan gelişmekte olan ülkenin dış ticaret hadleri zarar görür. Çünkü uzun vadede dış ticaret hadleri denen ihracat fiyat endeksinin, ithalat fiyat endeksine bölünmesi tarım fiyatlarının daha düşük olması nedeniyle sanayi ürünlerine göre dış ticarete rekabet edemez, fiyat olarak sanayi ürünleri üstündür. Örneğin bir TV alabilmek için, bir kamyon buğday satmak gerekebilir. Bu bir TV’yi üretmek için sanayileşmiş ülke daha çok üretim yaparak veya yeni teknolojiler uygulayarak maliyetini daha da düşürebilir, hatta belki bunu 1 saatte üretebilir, ancak tarım ülkesi bunun karşılığında sattığı bir kamyon buğdayı çok daha maliyetli, zor ve uzun süreli koşullarda üretmiştir. Bu nedenle tarımsal ürün ihracatı ucuz dışarıya kaynak aktarmak gibidir. Bu tezi Latin Amerika ülkelerinin kalkınmaları için kurulmuş bir örgüt (ECLA: Economic Commission for Latin America) ve bu örgütün temsilcisi Raul Prebisch ve ünlü kalkınma ekonomisti Paul Singer bulmuştur.

Ancak gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler arasındaki farklar bununla kalmamakta, ayrıca bu ülkelerin tarımsal üretim ve teknikleri de birbirinden önemli oranlarda ayrılmaktadır. Örneğin gelişmekte

olan ülkelerde tarımda verimlilik daha yüksektir. Daha az araziden ya da hayvancılıkta girdiden daha fazla ürün elde ederler. Ayrıca hükümetler gelişmiş ekonomilerde daha fazla sübvansiyon ve teşvik verirler. Gelişmiş ülkeler her şeyden önce tarıma bio-teknoloji ve gen teknolojisini uygulamaktadırlar. Bio-teknoloji hücreye genetik müdahalede bulunarak ve bitki ve hayvanların DNA'ları ile oynayarak daha dayanıklı ve daha verimli ürünler elde etmeye çalışır. Bu tür çalışmalar 1960'larda başlamış ve "Yeşil Devrim" adını almıştır. Yeşil devrim, Afrika, Asya, Latin Amerika ve Ortadoğu'da tarımsal araştırma merkezleri kurulmasına yol açmıştır. Bunlara bir kaç örnek vermek gerekirse 1960'da Filipinlerde kurulan "Uluslararası Pirinç Enstitüsü (IRRI) ve Etiyopya'da 1974'te kurulan ILCA(Uluslararası Afrika Canlı hayvan Enstitüsü) sayılabilir. Afrika'da sanıldığı gibi kırsal kesim statik ve çağ dışı değildir. Afrikalı çiftçiler fiyatlama, pazarlama, istihdam ve alt yapı kullanımında oldukça modern davranan bir "kırsal kapitalisttir (rural capitalist)", Özellikle, Kenya ve Fildişi Sahilleri gibi Afrika ülkelerinde tarımsal ihracat çok yüksektir. Dünya genelinde tarım ve hayvancılıkla ilgili bir diğer yeni uygulama da ürün sigortasıdır. Özellikle FAO ve UNCTAD gibi kuruluşların etkisi ile Meksika, Hindistan ve Mauritius gibi ülkelerde ürün sigortası uygulanmaktadır. Meksika'da sigorta programları 1940'larda başlamış ve 1960' da Ulusal tarım ve hayvancılık Sigorta şirketi kurulmuştur. Bu şirketin hissesinin %51'i devletin elindedir (Ingham, 1995: 296). 1996 yılında Dünya nüfusunun sadece %9'unun yaşadığı Avrupa, dünya et üretiminden %23 pay almış, oysa dünya nüfusunun %60'ının yaşadığı Asya ise et üretiminden sadece %33 pay almıştır. Keza dünya süt üretiminin %30'u ve yumurta üretiminin %17'si Avrupa'da gerçekleşmiştir (TÜGİAD, 1997: 7).

Ayrıca hayvansal kalörinin, toplam kaloriye oranı da gelişmiş ülkelerde gelişmekte olanlara kıyasla daha yüksektir. Gelişmiş ülkelerde bu oran %30 iken, gelişmekte olan ülkelerde %15 düzeyindedir.

Japonya'nın tarımsal ve hayvancılık politikalarına baktığımızda ise ihracat ve daha bir çok konuda olduğu gibi sıkı bir örgütlenme, teşvik ve devlet desteği olduğunu görürüz.

Tüm Japon çiftçileri iyi organize edilmiş ve etkili politik gücü olan tek bir tarımsal kooperatifler birliği altında (NOKYO) toplanmışlardır.

NOKYO'nun 500.000 personeli vardır ve 10.000 civarında kooperatif bu birliğe üyedir. Japon çiftçiler sadece bu birlikten yararlanmakla kalmaz, aynı zamanda ürünlerinin %90'ını bu birliğe satarlar. Örneğin, pirinçlerini, sütün %90'ını, yumurta, biftek ve domuzun %80'ini buraya satarlar. Hükümet, NOKYO'yu çiftçilere ödeme yapmak için bir kanal olarak görür. Çıkarılan kanunlar (Canlı hayvan ürünleri fiyat istikrar Kanunu, Gıda Kontrol Kanunu, Temel Tarım Kanunu, Yem arz ve talep istikrar Kanunu) ile NOKYO, Tarım ve Orman Bakanlığının bir acentası durumuna gelmiştir. Örneğin Canlı hayvan destekleme fiyatları piyasa fiyatları ve Bakanlığın tarım alt komitesi görüşleri

dikkate alınarak belirlenir (George, Japan: The Political Economy of East Asia: 412).

IV. GATT Kuralları ve Avrupa Tarım Politikası

A. GATT ve Tarım

GATT'ın 1986'da Uruguay Round, subvansiyon Kodu (Anlaşması) 'na göre tarımda toplam üretimin %10'unun aşacak miktarda devletin destekleme alımları yapması yasaklanmıştır. 1946 yılında Dünya ticaretinde trafik polisliği görevi yaparak, tıkanan ve korumacılıktan zarar gören dünya ticaretini açmaya çalışan bir uluslararası üstü kuruluş (supra-national) olan GATT. II. Dünya savaşı sonrası "komşuyu zarara sokma politikası (beggar neighbor policy)" uygulayıp dünya ticaretinin tıkanmasına yol açan ülkeleri uyarak liberal dış ticareti yaygınlaştırmak için kurulmuştu. GATT dünya ticaretinin %90'ını elinde bulunduran çok sayıda ülkenin üye olduğu dünya çapında bir entegrasyondur. GATT'ın temel prensipleri: dış ticarete haksız rekabete, piyasa mekanizmasını bozan ülkelere, tekelci eğilimlere, dampinge (aşırı fiyat düşürerek bir ülkenin pazarına mal satmaya çalışmak) karşıdır. Ayrıca dış ticarete, "en fazla kayırılan ülke kuralını" (most favoured nation) uygular. GATT-Uruguay Round anlaşmasına göre Türkiye 10 yılda gümrük vergilerini tarımsal ürünler ticaretinde azaltacaktır. Ancak, 1947 yılında GATT Anlaşması içinde tarım ayrı bırakılmıştır. Ana sözleşmede tarım sektörüne iki temel madde ile özel bir statü verilmiştir: bunlar ithalatta 11 kota, ve 16 üründe ihracatta teşvik için izin verilmiştir. Ayrıca GATT Uruguay Round çerçevesinde tarımsal ürünler ticaretine şu engeller getirilmiştir: Kısıtlamalar ülkelerin tarımsal destek politikaları üzerinde bu politikaların dış ticareti zayıflatabilecek etkilerini azaltıcı yönde anlaşmışlardır. Sonra 1986'da Punta Del Este'de, GATT çerçevesinde tarım ürünleri de ele alınmaya başlamıştır. Anlaşma dönemi 1995/1996'dan 2000/2001'e uzanmaktadır. Anlaşmaya göre gelişmiş ülkeler tarımda şu önlemleri alacaklardı:

1. Yerel tarımsal teşvikler %20 oranına kadar düşürülmelidir.
2. Tüm ithalat koruma mekanizmaları, gümrük vergilerine dönüştürülmelidir (tarification = tarifelendirme).
3. Tarımda gümrük vergileri ortalamaları ve ihracat teşviklerini (export subsidies) tarımda %36 düzeyinde kalmalıdır.
4. Teşvikli ihracat hacmi %21 kadara azaltılmalıdır (Harris, Swinbank, 1997).

B. Avrupa Birliği ve Ortak Tarım Politikası (CAP)

Avrupa Topluluğu'nu oluşturan Roma Anlaşması Ortak Tarım politikası oluşturulmasını öngörmektedir. Topluluk kurulmadan önce Fransız Çiftçisi Jean Monnet, Avrupa'da ortak bir tarım politikası oluşturma hayali

içinde olduğu için bunu amaçlayan ve kendi adı ile anılan bir “Monnet Planı” nı sunmuştur. Monnet Planı bugün Avrupa Birliğini oluşturan önemli saç ayaklarından biridir.

AB’de 1960’lardan beri ülkelerin kendi kendine yeterliliğinin sağlanması, tarım kökenli ailelerin topraktan kopmaması , gelirlerinin iklim, toprak ve hastalıklar gibi kontrol altına alınamayan etkenler nedeniyle aşırı dalgalanmalara maruz kalmamaları için, tek bir pazar uygulamak için, fiyatları uyumlaştırmak için, ve tarıma ortak sübvansiyonlar vermek için

Ortak Tarım Politikası uygulanmaktadır. Birlik içinde Ortak Tarım politikası, nüfus kaymaları, bölgesel politikalar ve istihdam politikaları gibi alanlara da uzanma eğilimindedir. Hayvancılık konusunda ise AB bugün en güçlü hayvan üreticilerinden birisidir. AB’nde et, tereyağı ve şarap ihraç edilirken, hayvan yemi olarak kullanılan yağlı tohumlar, tropik ürünler, meyve suları gibi ürünleri ithal ederler. Birlik içinde sübvansiyonlar bazen o kadar artmıştır ki; bazen entansif üretim teknikleri, gübre ve ilaçlama teknikleri ve aşırı kamu alımları sayesinde özellikle et ve sütü mamullerde aşırı stoklar birikmiş ve 1984 yılında süt üretimini kıstamak için “süt kotası” konulmuş, ayrıca mandıra çiftçilerine vergiler konulmuştur.

Benzeri bir kriz 1991 Körfez krizi nedeniyle de oluşmuş, Ortadoğu’daki bazı pazarlarını kaybeden Birlik, 1992 yılında aldığı fiyat düşürme kararları ile özellikle et fiyatlarında %15, tahıllarda %29 oranında fiyatlar düşürülmüş, sonuçta tereyağı, süt, peynir stokları düşmüştür. Avrupa Tarım Politikası (CAP) içinde tarımı korumak için “yeşil para (green currency, agri-monetary system)” sistemi uygulanmaktadır. Yeşil para sistemi Birlik içinde ve dışında en az anlaşılan bir konudur. Yeşil paralar, “parasal telafi tutarları (MCA =Monetary Compensatory Amounts) “ile bağlantılıdır. Parasal telafi tutarları, 1979–1993 yılları arasında uygulanmış ve tarımcının gelir düzeyini korumak için uygulanmış bir sistemdir. Tarım politikasında 1979 yılından beri Birlik içinde CAP destekleme fiyatları, müdahale fiyatları, üretim yardımları, ihracat teşvikleri ECU’ya sabitlenmiştir. 1979 yılından bu yana ECU cinsinden belirlenen Topluluk tarım fiyatları “yeşil döviz kurları” aracılığıyla üyelerin milli paralarına çevrilmektedir. Bu kurların belirlenmesinde tarımsal kesiminin ve kuruluşların baskısı oluşmakta ve normal piyasa fiyatlarının üstüne çıkılmaktadır. Dolayısıyla tarımsal ürünler tüketiciye daha pahalıya intikal etmektedir. Yeşil kurlar ile piyasa döviz kurları arasındaki fark ise “parasal tazminat tutarları (MCA)” uygulamasıyla giderilmektedir. Yani MCA olumlu ya da olumsuz anlamda uygulanabilmektedir. Olumlu MCA, bir üye ülke revalüasyona gittiğinde uygulanmakta ve milli parası diğer ülkelere göre değerlendirildiği için tarımsal ürün ihracatındaki pahalılaştırmanın olumsuz etkisi giderilmeye çalışılmaktadır. Olumsuz MCA ise, devalüasyondan sonra uygulanmaktadır. Bu durumda döviz kurunu düşüren ülkenin fiyatları diğer üyelere göre ucuzladığı için aradaki fark olumsuz MCA ile ortadan kalkmaktadır. Ancak MCA uygulaması bütçeye çok

yük olmakta ve kaynak dağılımını bozmuştur (Karluk, 1994: 199) Ancak işlemlerde çiftçiler ve tüccarlar CAP'ı uygularken ulusal müdahale ajanslarına ödemelerde bulundular ve milli paraları aldılar.

Hayvancılık konusunda ise AB bugün en güçlü hayvan üreticilerinden birisidir. İrlandalı AB Komisyon üyesi Roy Mac Sharry'ye 1989-1992 Jacques Delors Komisyonunda yetki verildi .Net tarım ihracatçısı İrlanda Ekonomisi AB Ortak tarım politikasından (CAP=Common Agricultural Policy) önemli ölçüde yararlandığı için bir çok kişi bunu yadırgamıştır. Ortak tarım politikası sonucu tarım fiyatları artmıştır.

AB Fiyatları	
M1 (gümrük vergileri)	Xs (ihracat teşvik ve subvansiyonları)

DÜNYA FİYATLARI

Şekil 1. CAP fiyat destekleme sistemi

Kaynak: Ritson, 1997.

V. Türkiye'de Hayvancılık

Türkiye'de hayvancılığı incelerken öncelikle sektörün içinde yer aldığı tarımın özelliklerini kısaca incelemekte yarar vardır. Türkiye'de tarımın GSMH içindeki payı yıldan yıla düşmüştür. Örneğin 1970 yılında GSMH içinde tarımın aldığı pay %35 iken, sanayinin payı %17.5 olmuş, 1992'de ise tarımın GSMH içindeki payı %15'e gerilerken, sanayinin payı ise %26'ya çıkmıştır. döneminde tarla bitkileri üretim artışı %20'ler düzeyinde ortaya çıkarken aynı ürünler için verim artışı %11'de kalmıştır, keza %5.6 oranında traktör sayısı artmış, gübre %2.8 oranında artmış ve kredi %1.8 oranında artmıştır. Teşviklerin %82'sini gübre almıştır, ancak belgeler üzerinde gösterilen gübre tüketimi, tarlaya atılan gerçek miktarı yansıtmamakta, amaç dışı kullanılmaktadır. (Gürbüz, 1991: 19). Tarım sektöründe ülkemizde kredilerin %70'i tarım dışı alanlarda kullanılmaktadır.

Bu çarpıklık hayvancılık sektörümüze de yansımıştır. Hayvancılık konusunda da önemli sorunlarımız vardır. Damızlık sığır, et ve peynir ithali ile gittikçe yaygınlaşmaktadır.

Hayvancılığımızın %40'ı Kars, Gaziantep, Malatya, Elazığ, Diyarbakır gibi 21 ili kapsayan Doğu ve Güneydoğu Bölgesindedir. Bu bölgelerimizdeki hayvancılığın sorunları da diğer bölgelerimizdeki genel hayvancılık sorunlarından farksızdır. Bu sorunları Kenan Mortan kısaca şu şekilde özetlemiştir:

1. Irk hayvancılığının eksik olması,

2. Mera alanlarının açılması, tasnifi,

3. Hayvan kaçakçılığının önlenmesi. Şöyle ki bölgede İran'ın yetersiz hayvan üretimi nedeniyle hayvan fiyatlarının Türkiye'nin üzerinde tutulması sonucu hayvan kaçakçılığı çok olmaktadır. Bu da bizdeki hayvan fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Bu nedenle Erzurum valiliği ve Et ve Balık Kurumu'nun da önerdiği, yılda 1-2 defa hayvan destekleme alımı yerine, esnek ve borsa mantığı içinde fiyatların günlük ilan edilmesi önerilmektedir (Mortan, 1993: 138).

Bu arada Türkiye'de hayvancılığı analiz ederken tarımsal kooperatifler açısından da analiz etmek gerekir. Türkiye'de 4.5 milyon ortağı ile 12.500 tarımsal kooperatif bulunmaktadır. Bunların en önemlileri; tarım satış, tarım kredi ve köy kalkınma kooperatifleridir. Ancak bu kooperatifler bir devlet kurumu haline dönüştürülmüşlerdir.

Ayrıca bu kooperatiflerde çiftçiye ürünün bedeli peşin ödenmemektedir (İnönü, 1991: 24).

Demirel'in deyimiyle "Pazar'a çıkarmaya çalıştığımız köylü adeta pazardan kaçar hale gelmiştir. 1980 yılında 25 bin köyde elektrik varken, 1990'da elektriği olan köy sayısı 35 bine çıkmıştır. Yollar, okullar artmıştır, ancak hayvancılık Türkiye'de gerilemektedir. Hayvancılıkta verimlilik açısından da oldukça düşük düzeydeyiz. Örneğin Almanya'da inek başına yılda 4300 kg süt alınıyor, bizde ise 600 kg alınmaktadır. Ayrıca Avrupa'da yaşlı inekler bize satılıyor, ucuz diye biz alıyoruz. Onların satmasının nedeni ; çok yem yediği halde süt verimi düşük diye. Avrupa da sübvansiyon var, diyor sat yaşlı ineği, kaçta satarsan sat, aradaki farkı ben sana vereyim" (Demirel, 1991: 38). Uruguay Round müzakereleri GATT nezdinde yapılmış ve Avrupa'nın dünya ile olan müzakereleri sadece bu yüzden kesilmiştir. ABD kendisi tarıma 30 milyar Dolar sübvansiyon yaparken demiştir ki; Avrupa'ya sübvansiyonları 10 yılda %90 oranında kaldırım, yüzde 10'a indirin, onlar ancak %30 kaldıracabiliriz, demişlerdir.

Türkiye 1990 yılında 500 bin ton civarında şeker ithal etmiş ve 200 milyon Dolara yakın para ödemiştir, ayrıca et, süt, muz ve diğer meyve, patates, soğan ithalatı devam etmektedir. 400 milyon Dolar tütün ihraç eden ülkemiz 250 milyon dolar tütün ve sigara ithal etmiştir.

Tarımsal destekleme politikalarına baktığımızda; fiyat yoluyla destekleme dışında, üreticiye ucuz girdi temini de yapılmaktadır. Halen gübre, tohum, zirai ilaç, damızlık, süt, et, projeli hayvan ve suni tohumlamada sübvansiyon uygulaması yapılmaktadır. Yeme yapılan sübvansiyon 1989 yılında kaldırılmıştır. 1987 yılında toplam sübvansiyon tutarı 550 milyar TL, 1990 yılının ilk 11 ayında ise toplam yapılan sübvansiyon tutarı 1 trilyon 76 milyar TL'dir. Tarımsal kredilerde ise faiz oranları yüksektir. 1980 yılında kısa vadeli krediler %22, orta ve uzun vadeli krediler %24 faizli iken, 1990 yılında

kısa, orta ve uzun vadeli kredilere %43-50, gübre ve hayvancılık kredilerine %34 faiz uygulanmaktadır(Özbek, 1991: 66).

Ülkemizde 1980 yılında kanatlı hayvanlar dahil 143.182.000 hayvan varken, 1989 yılında bu rakam 130.768.600'e düşmüştür. Gelişmeleri şöyle özetlemek mümkündür: yaklaşık olarak sığır mevcutlarında %25, koyun ve keçi mevcutlarında %17 civarında azalma olurken, kanatlılarda ise %5 artış olmuştur (Korkmaz, 1991: 81). Sığır-manda mevcudu ise 1980 yılında 16.925.000 iken bu miktar 1989 yılında 12.697.000'e düşmüştür.

1980'li yıllarda tarım üretiminin artış hızı %2.6 olmuş ve 1950'den önceki yıllarda bu rakamın %3.5 olduğu düşünülürse 1980'li yıllarda üretimin düştüğü kolayca görülür. DİE 1984 yılı itibariyle hayvan sayısı, sağılan hayvan sayısı ve süt üretimi rakamlarını durdurmuş, 1984 yılına kadar geçerli rakamlar ise şöyledir, 1979 da yılda 221.000 ton olan et üretimi, 1984'te 364.000 tona çıktıktan sonra gerilemiş ve 1988'de 272.000 tona düşmüştür. Süt açısından bakıldığında 1979'da süt sağılan hayvan sayısı 38 milyon adet ve sağılan süt 5.4 ton iken, 1984'te sağılan hayvan sayısı 31.5 milyona ve süt üretimi de 4.4 tona inmiştir. Üretimi azalan hayvan ve ürün sayısı bundan ibaret değildir. Ayrıca ipekböcekçiliği, arıcılık gibi alt sektörlerde de üretimde gerileme vardır (Kazgan, 1991: 255).

Hayvan mevcuduna göz attığımızda 1984 genel hayvan sayımı sonuçlarına göre 68.5 milyon dört ayaklı hayvan mevcudu bulunmuş ve 1981 yılı rakamlarına göre (87.8) %28 oranında düşme olduğu görülmüştür. Rıdvan Karluk'a göre hayvan sayısının azalmasına rağmen hektar başına hayvan sayısının artması meraların azaldığını gösterir. Ayrıca gene Karluk'a göre ve DPT raporlarına göre hayvan sayısı içinde yerli ırkın çok olması da verimlilik düşüşüne neden olmaktadır. Örneğin, 1991 yılında 40.4 milyon kundan 39.6 milyonu yerli, 11.9 milyon sığırdan 6.7 milyonu yerli ırktır. Ayrıca hayvancılığın gelişmemesinin nedenleri arasında bu işi esas "uğraş edinenlerin" payının az (%12) yer tutması, hayvancılık ürünlerinin ithalatının serbest olması, yüksek girdi maliyetleri, eğitim eksikliği sayılabilir (Karluk, 1994: 110, DPT/6. BYKP, 1990-1994: 12, TÜGİAD, 1997: 13).

Hayvancılık sektöründe dış ticarete baktığımızda ithalatın arttığını, ihracatın ise payının toplam ihracat içinde %10 civarında olduğunu görmekteyiz. Türkiye'de küçükbaş hayvan varlığı olarak 33 milyon koyun ve 9 milyon keçi mevcudu vardır. Ancak 1991-1996 yılları arasında koyun varlığı %18.2 oranında, keçi varlığı %16.8 oranında, büyükbaş hayvan varlığı %0.7 oranında düşmüş, kümes hayvanları ise %9.4 oranında artmıştır. Ancak büyükbaş hayvan varlığı azalmış olmasına rağmen kültür melezi sığır varlığında sırasıyla %43 (kültür) ve %21 (kültür melezi) oranında artışlar görülmektedir (İTO, 1998: 37).

VI. Sonuç ve Öneriler

Dünya da tarım ve hayvancılık temel gıda kaynağı olmaları nedeniyle vazgeçilemez bir sektördür. Ancak hayvan ithali gibi yanlış politikalar nedeniyle Ülkemizde hayvancılık gerilemekte ve önemli protein kaynağı olan “kırmızı et” çok aşırı pahalalanmakta ve kitlelere ulaşmamaktadır. Ayrıca et ve hayvan ihracınının da azalması önemli bir geleneksel döviz kaynağımız olan bu kesimin körelerek döviz gelirlerimizi de azaltmaktadır. Bu nedenle Ülkemizde hayvancılığın tekrar geliştirilmesi için yeni, yaratıcı, sınırları zorlayan daha radikal önlemler alınmak zorundadır. Bu düşünce ile bir firmanın da benzer bir şey önerdiği gibi bu çalışmada bir model önereceğim. Burada önereceğim model, tıpkı Küçük ve Orta ölçekli sanayilerin gelişmesi için tüm illerde aşağı yukarı kurulan ve önemli bir maliyet ve teşvik unsuru olarak sanayinin hızla gelişmesine imkan tanıyan organize sanayi bölgelerinin hayvancılığın gelişmesinde de örnek alınarak bu kez gerekli görülen bir çok il de ihtiyaca göre arz planlaması yapılarak “Organize Hayvancılık Bölgelerinin (OHB)” kurulmasıdır. Bu bölgelere yapılan yatırımlar, yalnız biraz daha farklı olacak hazır ve modern ahırlar devlet tarafından kurulacak, aynı şekilde diğer kanatlılar için de kümes türü modern tesisler kurularak özel şahıslara, şirketlere kiralanacak ya da satılacaktır. Burada biraz daha serbest bölgelerdeki gibi devlet düzenleyici görevini biraz daha fazla yansıtacaktır. Çünkü hayvancılık köyden kente göç olgusu nedeniyle ve kırsal kesimin kültür düzeyinin düşüklüğü, yeniliklere uyum sağlamalarının güç olması gibi nedenlerle bu tür yatırımlar özel aile işletmeleri tarafından pek yapılamamaktadır. Ancak bu şekilde devlet öncülüğünde organize tarım ya da hayvancılık bölgeleri kurulursa büyük teşvik unsuru olacak tesis kurma zahmetinin önüne geçilmiş olacaktır. Böylece kentlerdeki sermaye birikimine bu tür tesisler daha cazip gelecektir.

Çünkü yeni kuşaklar tarıma uzaktır, ayrıca kent iş çevreleri de uzak ve yabancıdırlar. Ancak bu tür tesisler işi kolaylaştıracak ve modern tarımı, modern işletmecilik anlayışı ile birleştirebileceklerini gören yeni kuşak girişimciler de boy gösterecektir. Ayrıca bu Organize hayvancılık bölgelerinde su, haberleşme, elektrik, bina, vergi ve harç istisnası, kredi, gübre, yem. vs gibi teşvik unsurları da çok fazla olacağı için ülkemizde hayvancılığın hızlı ve verimli bir şekilde gelişmesi için itici bir güç olabilir. Ayrıca hayvancılık için organize Hayvancılık Bölgelerinde faaliyet gösterenler de teşvik kapsamına alınıp, teşvik kredileri verilirken, kredilerin kontrolü daha da kolaylaşmış olacaktır. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi tarım kredilerinin %70’i ilgisiz alanlarda kullanılmakta ve kontrolü yapılmamaktadır. Bu bölgelerde verilecek teşvikler ihracat teşviklerine benzetilerek: vergi, resim harç istisnası, ucuz döviz tahsisi, enerji ve ithal girdi kolaylıkları araştırma-geliştirme yardımları gibi teşvikler de verilerek yabancı pazarlara ihracat yoluyla açılmada motive edilebilirler.

Diğer bir konu, tüm tarım ve özellikle hayvancılık sektörünün geliştirilmesi ve korunması konusunda Avrupa Birliği'nin Tarım Politikasındaki koruma sistemine benzer bir sıkı ve girift koruma sistemi getirilebilir. Bu amaçla hayvancılıkla uğraşanların gelir düzeylerinin düşmemesi ve dalgalanmalardan olumsuz etkilenmemesi için "tarımsal tazminat ve fonlar" oluşturulabilir. Ancak koruma ve sübvansiyonlar düzenlenirken GATT'ın 1986 'da koyduğu Punta Del Este kurallarına uyularak ortalama teşvikler verilebilir.

Hayvancılık ürünlerinin ihracatı için dış pazar araştırmasından başlayan, çok ortaklı sektörel dış ticaret şirketlerine verilen ayrıcalıklara kadar pek çok şirketleşme ve dış ticaret için örgütlenme sağlanabilir. Çünkü bu kesim, modern işletmeler dışında daha çok kırsal kesimin uğraş alanı olduğu için bu işe girişecek kesimler de muhtemelen bu kesimler olacağı için, bu kesimler de ihracat, dış pazar vs gibi konularda bilgisiz ve cesaretsiz olacakları için bu tür örgütlenmeler çok büyük önem arz etmektedir.

Summary: In this article, especially our livestock sector Which is came in to crises will be analyzed in all details, and will be given an production model in order to go out from crises. The model which will be suggested here, to establish several "Organized Livestock Areas (OLA)" in the proper regions of Turkey, such as in South East Provinces.

Kaynaklar

- Avrupa Toplulukları Resmi Yayınlar Dairesi (1996) **Avrupa Birliği Tarım Balıkçılığını Nasıl Yönetiyor.**
- Berberoğlu, N. C. (1981) **Sanayi Öncelikli Gelişmede Türkiye Tarımının Finansmanı ve Tarımsal Kredi Uygulaması**, EİTİA, No.235/156.
- Demirel, S. (1991) **1980-1990 Türkiye Tarımı Sempozyumu**, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara
- Doğruel, F. (1993) **Tarım Destekleme Politikaları ve Sonuçları: ABD, AT ve Türkiye**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1993-29
- DPT (1994) **Hayvancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporları**, 2267-ÖİK:387.
- DPT (1990-1994) **1993 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, 6.BYKP.
- Field, G. (1995) **Economic Growth and Political Change in Asia 1995**, Mc Millan Press Ltd.
- George, A. D, **The Japanese Farm Lobby and Agricultural Policy-Making**, Pacific Affairs, 54, Fall.
- Gürbüz, M. (1991) **1980-1990 Türkiye Tarımı (Sempozyum)**, TMMOB Yayını, 7-9, Ankara
- Hatipoğlu, Z. (1993) **Gelişme ve Türkiye İktisadı**, Yeni İktisat ve İşletme Yönetimi Dizisi, No.5, Beta Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D. ve Ritson, R. C. (1997) **The Common Agricultural Policy**, 2. Edition, CAB International.

- Ingham, B. (1995) **Economics and Development**, Mc Graw-Hill Book Company, Europe.
- İTO, İzmir Ticaret Odası (1997) **Kırmızı Et ve Ürünleri**, İzmir, Yayın No: 37.
- Karakaş, E. (1996) “Gümrük Birliği Karşısında Türk Tarım Sektörünün Durumu”, Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül.
- Karluk, R. (1991) **Türkiye Ekonomisi**.
- Karluk, R. (1994) **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Eskişehir, 1994
- Kazgan, G. (1991) “Türk Tarımında Yapısal Değişme, 1980-1990 **Türkiye Tarımı Sempozyumu**”, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara
- Korkmaz, A. (1991) **1980-1990 Türkiye Tarımı Sempozyumu**, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 7-9 Ocak 1991, Ankara
- Kepenek, Y. (1983) **Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi**, Teori Yayınları, Ankara
- Mortan, K. (1993) **Tatbiki İktisat, Anadolu Üniversitesi**, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları No: 657/325.
- Naisbitt, J. ve Aburdene, P (1990) **Megatrends 2000**, Form Yayınları, No.7.
- Özbek, O. (1991) 1980-1990 Türkiye Tarımı Sempozyumu, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, 7-9 Ocak, Ankara
- Ritson, C. ve Swinbank, A. (1997) “The Common Agricultural Policy”, (Ed): C. Ritson, D. R. Hervey, Cab **International Centre for Agriculture And Bio Sciences**, 1997
- TÜGİAD (1997) **2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar, Hayvancılık**, No.20, Ocak.
- Yener, M. C., Tezcan R., Gündüz, M. ve Arslan, L. (1996) **Tarımsal Destekleme Politikalarının Değerlendirilmesi Alternatif Model**”, T.C. Başbakanlık, Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, İnceleme ve Araştırma Dizisi.